

EEN ZUIVER HART

Paul Tanghe

EEN ZUIVER HART

Mijmeringen over ootmoed en hoogmoed

WITSAND UITGEVERS

Aan Anne Marie

Inhoud

VOORWOORD	9
DEEL I: EEN EERSTE BENADERING VAN DE NEDERIGHEID	15
<i>I: Een eerste benadering vanuit de taal en vanuit de titel van het boek</i>	17
De taal	17
De titel van het boek: <i>Een zuiver hart</i>	19
<i>II: De Grieks-Romeinse oudheid</i>	25
Mythologie, Homeros	25
Socrates, Plato	27
Aristoteles	28
Hellenisme	30
<i>III: De inbreng van het christendom</i>	33
Het eerste christendom	33
Thomas van Aquino	37
Benedictus van Nursia	39
Franciscus van Assisi	41
<i>IV: Valse nederigheid</i>	45
Nederigheid als deugd	45
Geveinsde nederigheid	46
Opgelegde nederigheid	52
<i>V: Nederigheid als kleinmoedigheid</i>	55
Baruch Spinoza	56
Immanuel Kant	57
Friedrich Nietzsche	59
<i>VI: Nederigheid vertrekt vanuit zelfkennis</i>	63

DEEL II: NEDERIG TEGENOVER DE WERELD, DE MEDEMENS,
DE DOOD EN GOD 69

<i>I: Nederig tegenover de wereld</i>	71
Respect voor de waarheid	71
Symbolen en transcendentie	74
Contemplatie en gelatenheid	77
Contemplatie	77
Gelatenheid	78
Het sublieme en het sacrale	80
Het aangename en het schone	80
Het sublieme	83
Het sacrale	84
Nederigheid als sluitstuk	88
<i>II: Nederig tegenover de medemens</i>	91
Het ethische appel	91
Affectie	95
Vanuit rechtvaardigheid naar liefde en terug	97
Dood mij niet	99
Veel betekenissen van liefde	104
Naastenliefde	109
Christelijke naastenliefde	112
<i>III: Nederig tegenover de dood</i>	119
Metafysische nederigheid	119
Metafysische nederigheid volgens Christus	120
Verval en dood	124
Weemoed	127
Kierkegaard en Heidegger over de dood	129
Verlangen naar onsterfelijkheid	131
Verzoening met de dood	133

<i>IV: Nederig tegenover God</i>	139
Vanuit religieuze ervaring naar eredienst	139
God	144
De verlossende God	148
Hoop op verlossing van de dood	150
DEEL III: HOOGMOED	155
<i>I: Voedingsbodem van moderne hoogmoed</i>	159
De mens wordt een individu	159
Van de middeleeuwen naar de moderniteit	162
Ontstaan van het moderne subject	166
Fragmentering	169
Beperking van de vrijheid	170
<i>II: Bronnen van moderne hoogmoed</i>	177
Friedrich Nietzsche: God is dood	177
Onbehagen en eenzaamheid	179
Materialisme en egoïsme	182
<i>III: Verschijningsvormen van hoogmoed</i>	191
DEEL IV: VERSCHIJNINGSVORMEN VAN OOTMOED	199
Liefde, geloof en hoop	203
Openheid en ontvankelijkheid	205
Ora et labora	208
Het sublieme van het alledaagse	215
Creativiteit	222
Stilte, leegte, duisternis	224
De glimlach van de Boeddha	228
REGISTER VAN EIGENNAMEN	233

Voorwoord

In vorige publicaties stelde ik al dat de grondvoorwaarde voor een authentieke ervaring van het sublieme en van het sacrale een ongeschonden ontvankelijkheid is voor wat ons als een geschenk kan overkomen. Deze openheid veronderstelt uiteindelijk een attitude van nederigheid (*Toeternitoe* uit 2004 en *Toeterweltoe* uit 2008).

In *Een goed leven* (2011) ging ik nog een stap verder door te poneren dat de nederigheid het onderliggende, noodzakelijke fundament is van een goed leven, vervuld van een duurzame gemoedsrust. Door deze ‘deugd van de deugden’ in verband te brengen met contemplatie, probeerde ik al dieper in te gaan op deze grondvoorwaarde.

Mijn intuïtie dat de nederigheid meer dan een randverschijnsel is, werd in *Een goed leven* al uitgewerkt, maar toch voelde ik de behoefte om hierop nog dieper in te gaan en de nodige nuances aan te brengen. Onder meer moest ik rekening houden met valse nederigheid en opgelegde nederigheid als gevolg van machtsmisbruik. Daarom voelde ik me verplicht om noodzakelijke onderscheidingen aan te brengen. Zo moest de valkuil van valse bescheidenheid zeker vermeden worden en moest nederigheid niet alleen samengaan met een zekere trots, maar ook met een noodzakelijk verzet tegen onrechtvaardigheid en verdrukking.

In deze optiek moet ik ook een onderscheid maken tussen verschillende niveaus van beschrijving van de nederigheid. Zo moet er een onderscheid gemaakt worden tussen een brede maatschappelijke context en het subjectieve niveau van be-

schrijving dat deel uitmaakt van de beperkte kring van het individu in de omgang met de nabije medemens. Maar ook op het subjectieve niveau moet een onderscheid gemaakt worden tussen deelgebieden zoals fysieke en psychologische verklaringen en het poneren van nederigheid als grondvoorwaarde van een omvattende levensvisie. Het is deze wezenlijke dimensie van nederigheid in het kader van een holistische visie op het geheel van de wereld en van het leven die mij het meest interesseert en die ik bijgevolg met de grootste zorg zal behandelen. Ik zal het de *metafysische dimensie* van de nederigheid noemen.

Mijmeren over de nederigheid, en zeker hierover een boek schrijven, is vanuit het standpunt van de nederige al een probleem. Ik wil niet doorgaan voor een moraalridder die aan anderen voorschrijft hoe ze moeten handelen. Het mag in geen geval de indruk wekken dat de auteur een voorbeeld is van nederigheid. Nederigheid is het resultaat van een nooit eindigend proces van vallen en opstaan en ik ben ervan overtuigd dat ik nog een grote weg moet afleggen.

Volgens Isaak van Nineve, woestijnvader uit de zevende eeuw, was schrijven over de nederigheid geen gemakkelijke opdracht:

Spreek als iemand die behoort tot de klasse van de leerlingen en niet in gezagvolle toon, na uw ziel vernederd te hebben en u tot de kleinste van al uw toehoorders gemaakt te hebben.

De titel *Een zuiver hart* verwijst naar Bijbelse teksten, waaronder psalmen en de zaligsprekingen van Christus, de zogenaamde *Bergrede* volgens Matteus. Mijn belangstelling voor

deze titel werd gewekt door het schilderij *Un Coeur Pur* van Walter Swennen uit 2018-2019 waarvan een detail op de kaft van dit boek prijkt.

De ondertitel luidt: *Mijmeringen over ootmoed en hoogmoed*. Dit veronderstelt dat ik de nederigheid ook zal benaderen vanuit het tegendeel: de hoogmoed. *Mijmeren* moet betekenen dat ik de menselijke conditie en de belangrijke levensvragen wil bekijken vanuit het standpunt van de ootmoed en van de hoogmoed. Dit zou moeten zorgen voor een eigen inkleuring van mijn reflectie over de specificiteit van ons mens-zijn.

Deze studie werd organisch opgebouwd in vier delen. Je zou ze kunnen voorstellen als een boom met stevige wortels, verankerd in de geschiedenis (Deel I), en een kloeke stam waarbij al gepoogd wordt in de verhouding tot de wereld, de medemens, de dood en God naar de wezenskenmerken van nederigheid te peilen (Deel II) om uiteindelijk via een beschrijving van hoogmoed (Deel III) met de verschillende verschijningsvormen van ootmoed een brede kruin te vormen met weelderige bladeren, bloemen en vruchten (Deel IV). Het vierde deel kan ook apart gelezen worden als een boekje binnen het boek.

De onderverdeling in vier delen mag de indruk niet wekken dat het alleen gaat om een stapsgewijze rationele, logische opbouw. De persoonlijke getuigenis van het vierde deel zou ook al aanwezig moeten zijn in de toon en de voorbeelden van de vorige delen. Het zou, zoals dit in de muziek gebeurt, moeten zorgen voor een eenheid en een verborgen samenhang die zich langzaam, maar zeker prijsgeeft om tot volle bloei te komen in het laatste deel.

Een belangrijke reden waarom ik dit boek heb geschreven, is de overtuiging dat een schrijnend gebrek aan metafysische nederigheid één van de hoofdoorzaken is van het onbehagen dat onze huidige westerse beschaving beheerst. In die optiek is dit traktaat niet vrijblijvend, maar heeft het ook het karakter van een soort pamflet tegen hoogmoed, een oproep tot inkeer en tot het inzetten van een proces van grotere nederigheid.

Ik zal ootmoed en hoogmoed vooral duiden binnen de westerse beschaving. Ik weet dat ze een belangrijke rol spelen in bijvoorbeeld het boeddhisme, maar ik zal het hierover niet rechtstreeks hebben in deze studie. Ik zie mezelf als een kerkkritische, vrijdenkende christen. Dit belet niet dat ik heb geprobeerd mij zo breed mogelijk humanistisch op te stellen, evenwel zonder afbreuk te doen aan mijn eigen overtuiging. Ik citeer daarom dikwijls uit de Bijbel, hier in de Willibrordvertaling van 1995.

Nog enkele technische opmerkingen.

Als ik over de mens spreek als *hij*, dan bedoel ik zowel *hij* als *zij*. Deze manier van schrijven heeft geen enkele geslachtsbedoeling.

Ik verwijs niet naar de bron wanneer ik eigen ideeën, ook de al gepubliceerde, herneem of citeer uit eigen werk. Citaten in het Frans, Engels en Duits worden gewoonlijk niet vertaald omdat de originele tekst veel beter aanspreekt en normaal goed te begrijpen is als illustratie van al uiteengezette ideeën. Verwijzingen naar citaten of publicaties van andere auteurs worden niet als voetnoot vermeld, maar onmiddellijk tussen haakjes om de leesbaarheid niet te schaden. Ik geef weinig informatie over de vermelde auteurs of over de vindplaats van de werken en citaten omdat al het nodige over de biografie en de

meest recente publicaties gemakkelijk kan worden gevonden via het internet.

Ik wil graag alle mensen bedanken die mij in dit project gesteund hebben. Hun waardering en bijdrage waren voor mij essentieel. In de eerste plaats mijn echtgenote Anne Marie voor de sympathie en de ondersteuning tijdens de vele uren die zij alleen doorbracht, maar ook voor het nazicht van de taal. Een oprecht woord van dank aan twee vrienden van de KU Leuven die de eerste versie van de tekst kritisch lazen: Prof. em. Arnold Burms van het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte en Prof. em. Frans Cerulus, afdeling Theoretische Fysica van de faculteit Wetenschappen.

Dank aan Dirk Demuyne, uitgever van Witsand Uitgevers, met wie ik al vanaf mijn eerste boek (2004) op een creatieve manier heb kunnen samenwerken.